

ODNOWA MIAST A STARZEJĄCE SIĘ SPOŁECZEŃSTWA EUROPEJSKIE NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH*

Abstrakt.

Miasta europejskie w XXI wieku ze względu na starzenie się populacji staną przed koniecznością przystosowania się do zmieniających się potrzeb mieszkańców w kontekście starzenia się populacji. Starzenie się ludności jest jednym z globalnych trendów, który dotyczy przede wszystkim miast w krajach rozwiniętych, w tym Polski. Niezależnie od udziału osób starszych w mieście, a także tempa ich starzenia, miasta muszą podjąć działania służące ich odnowie. Autorka podejmuje próbę przedstawienia typologii miast ze względu na zmiany demograficzne. Za pomocą metody studium przypadku próbuje określić kierunki i koncepcje odnowy miast w zakresie zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej poszczególnych typów obszarów miejskich.

Słowa kluczowe: odnowa miast, starzenie się społeczeństwa, typy miast, studium przypadku.

Wprowadzenie

Obecne tendencje demograficzne w UE to wysoka i wciąż rosnąca długość życia oraz bardzo niski współczynnik dzietności. Przewiduje się, że tendencja ta będzie się pogłębiać¹. Zmiany demograficzne spowodują, że w ogólnej strukturze ludności w okresie 2010 - 2050 zmniejszy się gwałtownie udział ludzi młodych, a zwiększy udział ludzi starszych.

Pod względem wzrostu urbanizacji, wzrostu mobilności na rynku pracy, słabnącej więzi społecznej, poprawy standardu mieszkaniowego, równouprawnienia kobiet i mężczyzn, spadku urodzeń i wzrastających oczekiwań życiowych, w większości zachodnich państw europejskich sytuacja wygląda bardzo podobnie. Stawia to nowe demograficzne wyzwania: starzenie się populacji, i pytania, które stają przed państwami UE i OECD, jak radzić sobie z postępującym procesem starzenia się społeczeństw i jaką bazę przygotować przyszłym pokoleniom w dziedzinie zdrowia, opieki społecznej, ekonomii i planowania przyszłych miast, kiedy wzrasta liczba emerytów a maleje liczba osób młodych, pracujących, jakie będzie to miało odzwierciedlenie w przestrzeni miejskiej.

Przez wieki osoby starsze były jedną z głównych grup mieszkających w miastach lub w pobliżu ich centrów. Życie w mieście było postrzegane jako korzystne dla osób starszych,

* Przedstawiony temat jest częścią rozprawy doktorskiej pt. „Starzejące się społeczeństwa europejskie XXI wieku w koncepcjach odnowy miejskiej”, obronionej na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej w Gliwicach w 2013r., przygotowanej pod kierunkiem Pana Prof. dr hab. inż. arch. Zbigniewa J. Kamińskiego. Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji nr PRO-2011/01/N/HS4/02638.

¹ Demografowie szacują, że współczynnik dzietności we wszystkich krajach UE pozostanie poniżej progu zapewniającego zastępowalność pokoleń. Oczekiwana długość życia przy urodzeniu wzrosła o około 8 lat od 1960 roku i przewiduje się, że wzrośnie o kolejne 6 lat w ciągu najbliższych pięciu dziesięcioleci.

ponieważ mieli oni łatwy dostęp do wielu atrakcji i udogodnień, które oferuje centrum miasta. Dzisiejsze pokolenia zazwyczaj opuszczają miasto chcąc spędzić starość bliżej natury. Współcześnie jedną z tendencji jest przenoszenie się na wieś lub do suburbii, jednak utrudnia to starszym ludziom dostęp do podstawowych usług. Większość osób starszych mieszkających w podmiejskich dzielnicach ma kłopot z utrzymaniem drogich mieszkań, niedostosowaniem do ich potrzeb transportu publicznego, niskim poziomem usług lub brakiem dostępu do nich, czego efektem może być wyobcowanie, a w efekcie wykluczenie społeczne, natomiast centra miast nie są atrakcyjne dla osób starszych, powodują wiele trudności:

- ograniczenia w poruszaniu się po mieście, przez to osoby starsze skazane są na pozostawanie w swoim mieszkaniu, co skutkuje wykluczeniem społecznym,
- brak atrakcji skierowanych głównie do osób starszych – są one skazane głównie na kontakty sąsiedzkie, które nie zawsze muszą im odpowiadać, prowadzi to do pozbawienia osób starszych możliwości działania, co negatywnie wpływa na ich stan zdrowia i długość życia²,
- brak dostępu do podstawowych funkcji miasta – utrudniony dostęp do urzędzeń infrastruktury społecznej i placówek usługowo-handlowych w najbliższym otoczeniu, konieczność dojazdu do określonych atrakcji, co może stać się przeszkodą nie do pokonania,
- bariery architektoniczne – trudny dostęp i różnice poziomu terenu, źle utrzymane nawierzchnie, ruchliwe drogi z kilkoma skrzyżowaniami, brak toalet publicznych, wysokie, strome schody, itp.

W związku z tym w miastach europejskich istnieje potrzeba zmian, przystosowania, ich, odnowy i ulepszenia miast w odpowiedzi na zaistniałą sytuację demograficzną.

Odnowa miast z uwzględnieniem potrzeb starzejącego się społeczeństwa

Wyzwaniem dla współczesnej odnowy miast są trendy występujące w miastach europejskich, w tym starzenie się populacji. Nasuwa się pytanie, jak starzejące się społeczeństwo powinno zostać uwzględnione we współczesnej odnowie miast.

Odnowa miast będąca narzędziem polityki i planowania przestrzennego jest rozumiana w niniejszym artykule jako ulepszanie i dostosowanie miast do potrzeb wszystkich mieszkańców ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób starszych. Celem planowania przestrzennego jest tworzenie miejsc przyjaznych ludziom, w związku z czym nasuwa się pytanie, czy w miastach tworzone są miejsca przyjazne i odpowiadające potrzebom zwiększającej się liczby osób starszych, jeśli tak, to jaka jest charakterystyka takich miejsc oraz jakie zmiany powinny zostać przeprowadzone w strukturze funkcjonalno - przestrzennej miast w odpowiedzi na współczesne wyzwania.

W Europie są miasta, które próbowały i próbują radzić sobie z wyzwaniem odnowy uwzględniającej starzenie się populacji, organizując konkursy na miejsca przyjazne osobom starszym w mieście (*Philips Livable Cities Award*, *Access City Award*), zachęcając do uczestnictwa w projektach, tj. *Age-Friendly Cities* (Miasta przyjazne osobom w każdym wieku), projektując oryginalne, eksperymentalne budynki przeznaczone dla osób starszych,

² Osoby starsze, które są aktywne zawodowo, są intelektualnie sprawniejsze, co sprzyja zwiększeniu długości życia.

będące wyróżnikiem dzielnicy bądź miasta (budynek mieszkalny dla osób starszych Torre Julia w dzielnicy Nou Barris w Barcelonie), tworząc przestrzenie przyjazne i integrujące osoby starsze z młodszymi (Sangerhausen, Kumpel Plätze).

W odnowie miast istotne jest zintegrowane podejście, w którym upatruje się źródła sukcesu miast europejskich w XXI wieku (Korzeniak 2011, Zborowski 2009). Atrakcyjna tkanka miejska powinna być dobrze dostosowana do potrzeb mieszkańców (starzejącego się społeczeństwa), współgrać z funkcjonującą gospodarką (uwzględniając „srebrną gospodarkę”). W tkance tej powinny istnieć dobre stosunki społeczne (integracja i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu).

Typy miast europejskich z uwzględnieniem starzenia się populacji

Starzenie się społeczeństwa jest tendencją dominującą w całej Europie, dotyczy szczególnie kraje rozwinięte, w tym miasta. W celu zobrazowania tej sytuacji dokonano próby typologii obszarów miejskich, nie tylko według cech demograficznych ale i z demograficznego i ekonomicznego punktu widzenia.

Miasta europejskie ze względu na stopień postępujących zmian demograficznych i pozycję ekonomiczną dzielą się na trzy typy [*Miasta jutra* 2011]:

- **dynamiczne** – to głównie duże miasta Europy Zachodniej (Barcelona, Londyn, Paryż, Hamburg), ściśle powiązane z gospodarką światową, zapewniające przyjazne otoczenie dla innowacji i działalności gospodarczej oraz atrakcyjne warunki życia; proces starzenia się populacji jest spowolniony; największym wyzwaniem dla tych miast jest stosowanie właściwych strategii integracji;
- **stabilne** np. Wenecja, Tallin, Malmö, mają silne zaplecze gospodarcze i nierosnącą lub stopniowo malejącą populację; proces starzenia się społeczeństwa utrzymuje się na w miarę stabilnym poziomie; w tej kategorii mieści się większość małych i średnich miast Europy; w tym przypadku stopniowe kurczenie się miasta nie musi prowadzić do poważnych trudności, a nawet może się okazać korzystne ze względu na malejącą gęstość zaludnienia w środowisku miejskim; wyzwaniem dla tych miast jest stworzenie elastycznych strategii miejskich, które będą przystosowane zarówno do wzrostu, jak i spadku wielkości populacji oraz do zmian w składzie społeczno-ekonomicznym;
- **kurcząca się** – to obszary miejskie o malejącej liczbie ludności, zazwyczaj zlokalizowane w środkowej i wschodniej części UE, wschodnia część Niemiec (Magdeburg, Halle), Rumunia (Arad), wschodnie regiony Polski (rejon Łodzi oraz miasta woj. śląskiego m.in. Ruda Śląska, Bytom), jednak również na niektórych peryferyjnych obszarach Europy Zachodniej (np. południowa część Włoch, północna Anglia, północna Skandynawia). Charakteryzują się spadkami liczby ludności i spowolnieniem gospodarczym. Starzenie się populacji zachodzi szybko i gwałtownie, co stawia je w najtrudniejszej sytuacji. Miasta te muszą skoncentrować się na przedefiniowaniu i odnowieniu swoich podstaw gospodarczych, ponieważ tendencje malejące w tej dziedzinie mogą spowodować wystąpienie negatywnej spirali zmniejszających się przychodów z lokalnych podatków, malejącego popytu na towary i usługi, likwidacji miejsc pracy, zmniejszonej podaży pracy i ograniczenia

inwestycji, co może przynieść ogólny spadek atrakcyjności tych miast. Ponadto kurczenie się populacji przyczynia się do powstania większej liczby pustostanów, likwidacji sklepów i biur, co z kolei obniża wartość kapitałową budynków. Mniejsza liczba użytkowników infrastruktury publicznej może spowodować wzrost kosztów w przeliczeniu na mieszkańca; możliwe jest nawet zamykanie szkół, bibliotek, itp.

Studia przypadku

Przedmieścia Nou Barris w **Barcelonie** (miasto dynamiczne)

Barcelona, zaliczana do obszarów miejskich o dynamicznym rozwoju prowadzi politykę miejską ukierunkowaną na odnowę miasta w związku ze starzeniem się społeczeństwa, uczestnicząc w globalnym projekcie *Age Friendly Cities*³, który ma na celu zmianę sposobu myślenia o mieście celem dostosowania go do potrzeb ludzi w każdym wieku. Barcelona, jako uczestnik programu *Age Friendly Cities*, przeprowadziła badania dotyczące codziennego życia i doświadczeń osób starszych, ze szczególnym uwzględnieniem ośmiu zakresów zainteresowania, m.in. transportu publicznego, przestrzeni miejskich, zabudowy mieszkaniowej, budowania relacji międzypokoleniowych poprzez wspólne użytkowanie przestrzeni miejskiej, itd. [WHO 2007]. Obecnie uznawana jest za jedno z miast, w których żyje się najwygodniej i po którym łatwo się poruszać. Zmiany, które wprowadzono w mieście w celu dostosowania go do potrzeb mieszkańców, miały charakter planowy, ich hasłem było: nie – dla samochodów, tak – dla pieszych.

Dzielnica Nou Barris położona jest w północno-wschodniej części Barcelony, na bardzo zróżnicowanym topograficznie terenie, co stanowiło dodatkowe wyzwanie dla jej odnowy. Nou Barris było dzielnicą Barcelony bez tożsamości, konglomeratem różnych osiedli o różnej historii. Potencjał wzrósł, kiedy w 1992 r. na igrzyska olimpijskie wybudowano obwodnicę, która połączyła dzielnicę z miastem (Ryc.1). Dzięki odległości pomiędzy dzielnicami zmniejszyły się. Dodatkowo sytuacja demograficzna osiedla stwarzała dodatkowy impuls do odnowy, ponieważ 30% ludności dzielnicy Nou Barris to osoby starsze ze względu na przyspieszone tempo starzenia się mieszkańców dzielnicy. Różnice wysokości, występujące na tym obszarze stanowiły barierę nie do pokonania dla starszych mieszkańców, przyczyniając się do ich wyobcowania i wykluczenia społecznego. Ponadto brakowało dogodnych przestrzeni publicznych, większość z nich była poprzecinana głównymi arteriami komunikacyjnymi, trudno dostępne przystanki komunikacji miejskiej uniemożliwiały dostęp do podstawowych usług, brakowało przestrzeni rekreacji i stref wyznaczonych dla pieszych. Ze względu na ukształtowanie terenu odnowa dzielnicy ukierunkowana była szczególnie na potrzeby osób starszych, które były narażone na brak dostępu do wielu funkcji w mieście [Garcia, García-Villalba 2011].

Ryc.1 Główne arterie komunikacyjne i powiązania dzielnicy z centrum miasta

³ Projekt *Global Age-Friendly Cities* (miasta przyjazne ludziom w każdym wieku) został stworzony przez Światową Organizację Zdrowia. Idea ta opiera się na angażowaniu miast w poszczególnych krajach w tworzenie społeczności przyjaznych wszystkim, bez względu na wiek, a więc również seniorom. Obecnie większość starszych osób zamieszkuje tereny wiejskie, jednak ciągle postępujące procesy urbanizacyjne sprawiają, że sytuacja powoli się odwraca i również duże miasta zamieszkiwane są przez coraz większą liczbę osób starszych.

Źródło: opracowanie własne

Przestrzenie publiczne i usługi

Obiekty użyteczności publicznej oraz przestrzenie publiczne planowane były jako dwa filary, na których zbudowano scenę zbiorowego uczestnictwa w życiu dzielnicy (integracja osób starszych z młodymi). itp.), tak jak w przypadku pasażu Via Favencia (Ryc.2). Zlokalizowano go na platformie nad autostradą, na granicy trzech osiedli, które kiedyś z powodu 1,5 – kilometrowego odcinka autostrady zostały odseparowane i nie miały przestrzeni integracji dla zespołów mieszkaniowych. Zaprojektowano pasaż o szerokości 55 m, w którym zlokalizowano budynki użyteczności publicznej, m.in. bibliotekę i centrum dla mieszkańców, lokalny ośrodek zdrowia, centrum sportowe.

Istotne dla odnowy dzielnicy było także umożliwienie mobilności mieszkańców, szczególnie starszych. Zainwestowano w budowę ruchomych schodów, wind. Nowa infrastruktura stworzyła możliwość integracji i nowe stosunki międzyludzkie w przestrzeniach publicznych.

Ryc.2 Dostępność przestrzeni publicznych w dzielnicy Nou Barris

Źródło: opracowanie własne

W dzielnicy prowadzono interwencje punktowe (odnowa osiedli) i liniowe (dojścia, dojazdy) oraz systemowe (powiązania poszczególnych struktur funkcjonalno-przestrzennych). Zwrócono także uwagę na efektywne rozmieszczenie usług na obszarze, z możliwością pieszego dojścia.

Transport i dostępność

Ze względu na topografię terenu utrudnieniem dla ludzi młodych i starszych zamieszkujących dzielnicę były dojścia do przystanków autobusowych, metra, podstawowych usług czy przestrzeni do wypoczynku. Brakowało stref pieszych, usługi transportowe nie były dobrze rozmieszczone ze względu na różnice terenu. Budynki użyteczności publicznej były zlokalizowane zbyt daleko od osiedli mieszkaniowych, poza zasięgiem osób starszych. W związku z tym osoby starsze były zmuszone do korzystania z innych środków transportu, np. taksówek, bądź pozostanie w domu. Większość przestrzeni publicznych była przecinana głównymi arteriami komunikacyjnymi.

Celem odnowy było połączenie z centrum miasta oraz integracja dwóch osiedli: Verdum i Prosperitati. Umożliwiła to Via Julia, na której zlokalizowano miejsca spotkań dla pieszych oraz zapewniono dostęp do stacji metra i przystanków autobusowych.

Ponadto zaprojektowano system trzech ciągów komunikacyjnych tworzący powiązania między osiedlami:

1. Deptak dla pieszych z lokalnymi usługami – Joaquim Valls Street.
2. Miejskie place połączone deptakiem (struktura przecinająca dzielnicę i umożliwiającą otwarcie na nowe tereny) – Verdun, Angel Pestana, Harry Walker.
3. Połączenie piesze ze zrewitalizowanym osiedlem Trinitat Nova i pozostałą częścią miasta (wprowadzono nowe obiekty użyteczności publicznej, administracyjne, stacje metra) – ulica Chafarinas.

Dostępność komunikacji miejskiej w Nou Barris była jednym z priorytetów odnowy dzielnicy ze względu na starzenie się jej mieszkańców. Integracja dzielnicy z centrum metropolii była

możliwa przez wykluczenie niektórych terenów spod zabudowy, dzięki czemu teren mógł być obsługiwany przez trzy różne linie metra. Dostęp terenów mieszkaniowych do stacji metra stworzył ogromne możliwości i przyspieszył rewitalizację zaniedbanych obszarów dzielnicy.

Przestrzenie otwarte

W dzielnicy Nou Barris w ramach działań rewitalizacyjnych powstał park – Parc Central Nou Barris⁴, który jest drugim co do wielkości parkiem w Barcelonie. Miał on stanowić odpowiedź na potrzebę zintegrowania pobliskich osiedli mieszkaniowych. Park powstał na terenie po byłym ośrodku psychiatrycznym z XIX wieku, w latach 50. XX wieku zaludnionym migrantami z Rumunii, Ukrainy, Ekwadoru, Pakistanu i Filipin. Ludność stanowiła mieszkankę kulturową, co wpłynęło także na strukturę przestrzenną terenu. Układ ulic był chaotyczny, przestrzenie publiczne wykorzystywane były na parkingi, uniemożliwiające dostępność do tych przestrzeni osobom starszym i niepełnosprawnym. Problemem było także poczucie fizycznej izolacji odczuwanej przez mieszkańców, związane z brakiem połączenia z centrum miasta i możliwością korzystania z jego usług.

Projekt zakładał wyburzenia chaotycznie zaprojektowanych budynków pod budowę przestrzeni publicznej, w tym systemu podziemnych parkingów (1750 nowych miejsc parkingowych). W XIX wiecznym budynku po centrum psychiatrycznym zostało zlokalizowane centrum informacji dla mieszkańców wraz z jedną z największych bibliotek w Barcelonie. Dla osób starszych była to istotna funkcja w mieście, umożliwiająca rozwój intelektualny. Warto zaznaczyć, że park Central Nou Barris został zaprojektowany bez barier architektonicznych, z myślą o integracji z pozostałymi starymi i nowo projektowanymi przestrzeniami publicznymi.

Tereny mieszkaniowe

Zabudowa mieszkaniowa w dzielnicy Nou Barris pochodzi głównie z lat 50 i 60. XX wieku. W czasie industrializacji władze zainicjowały budowę socjalną i promowanie budowy dużych osiedli mieszkaniowych. Było to budownictwo z wielkiej płyty, pozbawione udogodnień. Podobnie było w innych zachodnich państwach Europy w tym okresie, także w Polsce. W osiedlach tych w późniejszych latach warunki życia⁵ były bardzo złe, dlatego wymagały rewitalizacji. Jednym z przykładów jest osiedle Trinitat Nova, zlokalizowane w północnej części dzielnicy Nou Barris. W procesie odnowy osiedla ustalono warunki do spełnienia: niskie zużycie energii, system recyklingu wody i wykorzystania odnawialnych źródeł energii, zwiększenie powierzchni użytkowej mieszkań, dostosowanie ich do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych (windy, pochylenie, itp.). Wszystkie działania konsultowane były z mieszkańcami w trakcie planowania i realizacji.

⁴ W Barcelonie w ramach odnowy miasta powstało wiele parków, pomimo że trudno było znaleźć miejsce w tak zaludnionym mieście. Park Central Nou Barris został zaprojektowany w postaci geometrycznych form przestrzennych nawiązujących do kubistycznych kształtów (nawierzchnie parku i elementy oświetleniowe). W planie zagospodarowania przestrzennego widać wyraźny kontrast pomiędzy siatką parku a prostokątną siatką zabudowy mieszkaniowej.

⁵ Mieszkania miały dwa pokoje i 23,46 m² powierzchni użytkowej, nie było izolacji termicznej ani przeciwwilgociowej.

Dzielnica Vastra Hamnen w **Malmö** (miasto stabilne)

Malmö jest trzecim co do wielkości miastem w Szwecji. Można zaliczyć je do miast stabilnych pod względem demograficznym, chociaż ma cechy miasta dynamicznie rozwijającego się, natomiast w latach 90. XX wieku wskutek upadku przemysłu ciężkiego⁶ Malmö dotknięte zostało masowym bezrobociem, migracjami oraz starzeniem się społeczeństwa. W połowie lat 90. władze lokalne aby zapobiec stagnacji podjęły kilka strategicznych decyzji dotyczących rozwoju, m.in.: wybudowano nowoczesny most łączący Malmö z Kopenhagą (Szwecję z Danią), nowy uniwersytet oraz ogłoszono udział w europejskiej wystawie mieszkaniowej, dzięki czemu rozpoczęto przebudowę terenów dawnej stoczni Vastra Hamnen. Zaprojektowano jedną z najnowocześniejszych realizacji mieszkaniowych w Europie, dzielnicę mieszkaniową zwaną „miastem przyszłości”. Dzięki całościowemu podejściu do projektu (dbałość o rozwiązania ekologiczne, wysoka jakość architektury i kompozycji urbanistycznej), a także uwzględnieniu potrzeb wszystkich mieszkańców (w tym osób starszych) w projektowaniu architektoniczno-urbanistycznym, Malmö osiągnęło sukces i jest przykładem dobrej praktyki w zakresie odnowy miast ze starzeniem się ludności.

Dzielnica Vastra Hamnen zlokalizowana jest w śródmieściu Malmö w północno-zachodniej części miasta w odległości ok. 1,5 km od centrum.

Tereny te były obszarami poprzemysłowymi, a obecnie są jednymi z najbardziej atrakcyjnych w mieście dla mieszkańców, m.in. dlatego, że powstaje tam wiele nowych miejsc pracy, jak i turystów, ponieważ architektura dzielnicy stanowi dla nich atrakcję.

Osoby starsze stanowią 9,9% mieszkańców dzielnicy Vastra Hamnen, a mimo to dzielnica została zrewitalizowana ze szczególnym uwzględnieniem potrzeb osób starszych. W Szwecji dość często młodzi ludzie z rodzinami przeprowadzają się do domów na przedmieściach, a osoby starsze rezygnują z mieszkania na przedmieściach i przeprowadzają się do centrum miasta [Kresl, Ietri 2010]. Dlatego celem działań służących odnowie zachodniego wybrzeża było zaprojektowanie takiej dzielnicy mieszkaniowej, aby wymiana mieszkańców nie musiała następować, a zabudowa mieszkaniowa, przestrzenie publiczne spełniały wymagania i potrzeby zarówno młodych jak i starszych (elastyczna strategia).

Ryc.3 Dzielnica Vastra Hamnen w skali miasta Malmö.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Summery of Vastra Hamnen...*2008]

Przestrzenie publiczne i usługi

W dzielnicy Vastra Hamnen przy głównej promenadzie⁷, zaprojektowanej przy linii brzegowej, stworzono miejsca do opalania, spotkań oraz punkt widokowy. Dla osób starszych ze względu na dużą ilość wolnego czasu, miejsca te stanowią główny punkt odpoczynku i obserwacji. W przestrzeni publicznej zaprojektowano wiele obiektów o zasięgu regionalnym tj. miejsca na koncerty, teatr, miejsca wystaw i sportowych oraz miejsca o

⁶ W Malmö od wieków rozwijał się przemysł związany z żegluga morską. Tereny portowe zlokalizowane były od zachodniej części miasta i z biegiem czasu rozrastały się oddzielając historyczne centrum miasta od morza.

⁷ Projekt architekta Klasa Thama

zasięgu lokalnym tj. baseny, place zabaw, miejskie place i zielone skwery, które stanowią idealne środowisko dla seniorów. Warto zwrócić uwagę na funkcję nowopowstałego uniwersytetu w Malmö, który stworzył nowe możliwości dla młodych i starszych, nie tylko z Malmö, ale także z miast Danii (połączenie Szwecji i Danii mostem Oresund). Uniwersytet promuje ideę uczenia się przez całe życie (*life - long learning*), a seniorzy w Malmo mogą korzystać z bogatej oferty kulturalnej i edukacyjnej⁸ [Kresl, Ietri 2010].

Ryc.4 Przestrzenie publiczne dzielnicy Vastra Hamnen o różnym zasięgu oddziaływania.
Źródło: opracowanie własne na podstawie [*Summery of Vastra Hamnen...2008*]

Transport i dostępność

Osoby starsze w Malmö dzięki dobrze rozwiniętej komunikacji mają dostęp do instytucji kulturalnych i edukacyjnych zlokalizowanych w różnych częściach miasta. Komunikacja miejska odbywa się za pomocą autobusów, przystanki zlokalizowane są w bliskiej odległości terenów mieszkaniowych. Istnieje także możliwość wypożyczenia samochodu napędzanego energią elektryczną, ponieważ w Vastra Hamnen główną ideą projektu było wyeliminowanie samochodów z terenów mieszkaniowych i przestrzeni publicznych⁹.

Ryc.5 Komunikacja w dzielnicy Vastra Hamnen
Źródło: opracowanie własne na podstawie [Foletta, Filed 2011]

Przestrzenie otwarte

Głównym celem planistów i urbanistów w dzielnicy Vastra Hamnen w zakresie terenów otwartych było zaprojektowanie przestrzeni zielonych jako głównych, pieszych szlaków komunikacji do centrum miasta. Zaprojektowano dwa parki (Ankarparket i Daniaparken), które prowadzą do centrum Malmö oraz park Stapelbaddsparken, który stanowi deptak. Zlokalizowano przy nim: kawiarnię, ściankę wspinaczkową, skatepark, ekologiczny plac dla dzieci, itd. W parkach zaprojektowano przestrzenie integrującą różne grupy wiekowe: młodych i starszych, oferując wiele rodzajów aktywności, a także zachęcając bogatym i różnorodnym programem funkcjonalnym do odwiedzania tych terenów przez przyjezdnych [Foletta, Filed 2011]

Ryc.6 Tereny otwarte w dzielnicy Vastra Hamnen (parki i skwery do odpoczynku dla osób starszych)
Źródło: opracowanie własne na podstawie [Foletta, Filed 2011]

⁸ Zdrowi, bogaci i dobrze wykształceni seniorzy w Kopenhadze noszą nazwę „Grey Gold”, czyli bogaci seniorzy, którzy mają niezwykle istotny wpływ na sektor ekonomii, są aktywnymi uczestnikami życia kulturalnego, artystycznego miasta. W Danii tysiące seniorów jest uczestnikiem Aeldreseggen – osoby starsze, które uczestniczą i organizują wycieczki i wydarzenia kulturalne. Dlatego potrzebne do tego są specjalne miejsca jak teatry, sale do muzyki, tańca, sztuki oraz muzealne wydarzenia. Te instytucje powinny kierować specjalne programy dla seniorów, ponieważ często są dominującą grupą odwiedzającą tego typu przedstawienia i wydarzenia kulturalne.

⁹ Pomysł ten nie do końca się sprawdził i pomimo organizowanych przez władze miasta szkoleń i warsztatów z mieszkańcami propagującymi inne środki lokomocji niż samochód, mieszkańcy nadal parkują auta bezpośrednio przy miejscu zamieszkania.

Tereny mieszkaniowe

W Malmö istotny element odnowy miejskiej stanowi zrównoważone mieszkalnictwo, czego wyrazem są wielopokoleniowe domy. Taka zabudowa powstaje w wielu miejscach na świecie, obecnie coraz częściej w związku ze starzeniem się społeczeństwa, ale w tym przypadku doskonale spełnia swoją funkcję. Władze lokalne Malmö zachęciły deweloperów¹⁰, aby zainwestowali w budowę domów przeznaczonych dla osób w różnym wieku. Jednym z przykładów jest spektakularny 54 - piętrowy budynek Santiago Calatravy, zwany Turning Torso, który oferuje różnej wielkości apartamenty, zaprojektowane pod potrzeby młodych i starszych mieszkańców [Kresl, Letri 2010].

Sangerhausen (miasto kurczące się)

Sangerhausen¹¹ jest miastem we wschodniej części Niemiec z długą tradycją górnictwem i przemysłową. W związku ze spadkiem liczby ludności w mieście na skutek starzenia się społeczeństwa rośnie liczba pustostanów. Konieczne było wskazanie jak tereny mieszkaniowe mają wyglądać za 20, 30 lat, żeby były atrakcyjne i dostępne dla grup ludności o średnich i niskich dochodach.

Punktem wyjścia do przebudowy miasta pod względem zagospodarowania przestrzeni była ocena istniejących terenów (ocena mikrolokalizacji). Pozwoliła ona zwrócić uwagę na atrakcyjność domów i miejsc oraz zbadanie wzorców rynkowych najmu i struktur społecznych, a także stanu budynków. Czynniki te stanowiły podstawę modernizacji tych części miasta, które miały możliwości rozwoju i były opłacalne, a także rozbiórki nieopłacalnych i ewentualnej budowy nowych obiektów. Celem była nie tylko zespolenie poszczególnych części miasta, ale i wzmocnienie lokalnej społeczności. W ten sposób miasto Sangerhausen próbowało podnieść rangę terenów mieszkalnych i pomóc im dostosować się do zmian demograficznych, w tym procesu starzenia się społeczeństwa. Koncepcja odnowy miejskiej miasta koncentrowała się na:

- rekonstrukcji i poprawie wizerunku architektonicznego miasta,
- modernizacji i stworzenia łatwo dostępnej przestrzeni miasta,
- udziale mieszkańców w działaniach rewitalizacyjnych.

Sangerhausen ukierunkowane było przede wszystkim na zaprojektowanie nowoczesnych i atrakcyjnych obszarów miejskich, bez barier architektonicznych oraz na poprawę jakości usług i jakości życia dwóch grup docelowych: osób starszych i rodzin z małymi dziećmi. Usługi te oferowane były przez tereny sąsiedzkie i lokalne centra.

Sangerhausen położone jest u podnóża Harzu, było miastem w którym przez 800 lat dominował przemysł górniczy. W latach 50. XX w. powstały tam osiedla z wielkiej płyty dla górników wraz z rodzinami. W latach 90. przemysł upadł, w związku z czym, wiele rodzin wyemigrowało w poszukiwaniu pracy, tak jak w wielu miastach wschodnich Niemiec,. Nastąpił spadek liczby ludności, pozostali głównie starsi mieszkańcy. W roku 1999

¹⁰ Deweloperzy zazwyczaj nie są zainteresowani budową domów dla seniorów, preferują apartamenty na sprzedaż, ze względu na lepsze zyski.

¹¹ Miasto Sangerhausen uczestniczyło w międzynarodowej wystawie budownictwa IBA Urban Redevelopment 2010 zorganizowanej przez Rząd Kraju Związkowego Saksonii-Anhalt, która łączyła siły urbanistów, architektów, obywateli i przedstawicieli polityki oraz administracji. Zaproponowano i opracowano koncepcje odnowy 19 miast we wschodnich Niemczech, tematem wiążącym te projekty były zmiany demograficzne i strukturalne miast. Każde miasto zaproponowało własny temat i opracowało własną koncepcję rozwoju.

rozpoczęto rewitalizację zabudowy mieszkaniowej, przeprowadzono pierwsze wyburzenia, ponieważ liczba budynków mieszkalnych przewyższała zapotrzebowanie na mieszkania. Sangerhausen stało się pionierem w odnowie wschodniej części Niemiec. Obecnie liczy 30.000 mieszkańców, ciągle zauważalny jest proces starzenia się mieszkańców i wzrostu liczby osób starszych w społeczności lokalnej stanowiących 26,7% ogółu ludności.

Ryc.7 Odległości pomiędzy centrum a pozostałymi częściami Sangerhausen.

Źródło: opracowanie własne

Przestrzenie publiczne i usługi

W Sangerhausen zaprojektowano place lokalne pn. Kumpel-Platze, zainicjowane przez mieszkańców, głównie starszych, pamiętających historię i tradycję miasta. Zostały one zaplanowane wspólnie przez miasto, mieszkańców oraz architektów krajobrazu. Nazwa placów związana jest z przeszłością Sangerhausen jako miasta górniczego, pełnią one funkcję miejsca spotkań dla młodych i starszych. Pierwszy plac zlokalizowano w zachodniej części osiedla *Am Bergman* (2007r.), kolejny w 2008 na ścieżce Othaler. Stworzono tam także miejsce pamięci, w której dokumentowane są historia i bieżące wydarzenia w mieście [*International Building Exhibition...2010*]. Place te stanowią idealne miejsce odpoczynku osób starszych i zabawy dla młodszych¹².

W Sangerhausen utworzono w ramach programu International Building Exhibition Urban Redevelopment Saxony-Anhalt 2010 obiekty pełniące funkcję uzupełniające i poprawiające jakość życia mieszkańców¹³:

- ośrodek pomocy dla osób starszych – dom międzygeneracyjny, oferujący 48 apartamentów dla osób starszych i młodych,
- centrum usługowe, jako część ośrodka pomocy społecznej, oferujące niezbędne usługi i przestrzenie do spotkań i integracji mieszkańców,
- centrum informacji w dzielnicy (MIETZ na ścieżce Othaler Weg) powstało w 2009r., służy jako miejsce spotkań mieszkańców i punkt centralny osiedla. Pomysł utworzenia centrum dzielnicy opracowało stowarzyszenie mieszkaniowe i instytucje opieki społecznej. Celem było umożliwienie starszym mieszkańcom pozostanie w swoich domach jak najdłużej (koncepcja starzenia się w miejscu) i walka z wykluczeniem społecznym.

Transport i dostępność

Priorytetem dla miasta było umożliwienie dostępu i dojścia pieszego do centrum miasta (naprawa chodników i jezdni). Ponadto we wszystkich projektach budowlanych w Sangerhausen duży nacisk został położony na kwestie dostępności miejsc dla wózka inwalidzkiego.

¹² W ramach projektu 3 e.V. utworzono sieć „Senior Citizens Society”, w której organizowano szkolenia dla osób starszych dotyczące: obsługi telefonu komórkowego, zachowanie zdrowia i witalności. Osoby młode wraz ze starszymi w centrum MIETZ gotowały dla uczniów ciepłe posiłki oraz uczestniczyły w różnych akcjach społecznych. Wszystko to miało na celu wspomaganie integracji międzypokoleniowej.

¹³ Warto dodać, że pomysł placów był wynikiem partycypacji społecznej w procesie rewitalizacji, został wymyślony przez mieszkańców podczas spotkań, warsztatów i zebrań lokalnych.

Przestrzenie otwarte

Sangerhausen słynie z rosarium, które powstało w 1901 r. Dzisiaj znane pod nazwą Europa Rosarium¹⁴ jest główną atrakcją turystyczną zwiedzających miasto oraz miejscem chętnie odwiedzanym przez mieszkańców. Dla osób starszych jest to idealne miejsce pieszych wędrówek i obcowania z przyrodą¹⁵.

Tereny mieszkaniowe

Najwybitniejszym projektem dotyczącym zabudowy mieszkaniowej zrealizowanym w ramach IBA Sangerhausen jest centrum zachodniej części Am Bergmann. Osiedle to zbudowano w latach 50. w stylu socjalistycznym, cztery budynki zostały odnowione zgodnie z wymaganiami konserwatorskimi. Głównym celem była poprawa komfortu życia, np. poprzez dobudowanie wind i dostosowanie budynków do potrzeb osób starszych i niepełnosprawnych, ale z zachowaniem oryginalności tych budynków. Wprowadzono innowacyjny system zaopatrzenia w energię z wykorzystaniem energii słonecznej i odzyskiwaniem ciepła w celu zmniejszenia kosztów energii. Odpowiadając na potrzeby starzejącego się społeczeństwa wybudowano wielopokoleniowy dom w południowej części osiedla. Zapewniono wspólny dojazd wózkiem dziecięcym i inwalidzkim do mieszkań dla osób starszych i młodych rodzin. Budynek zaprojektowano we współpracy z przewidywanymi najemcami.

Ryc.8 Działania przestrzenne w Sangerhausen w ramach IBA 2010.

Źródło: opracowanie własne na podstawie [*International Building Exhibition...2010*]

Podsumowanie

Odnowa miast ukierunkowana na potrzeby osób starszych w poszczególnych typach miast europejskich obejmuje:

- przestrzenie publiczne integrujące starsze osoby z młodszymi,
- budynki użyteczności publicznej oferują bogatą ofertę usług dla osób starszych (sport, centrum zdrowia, biblioteka, itp.),
- dostęp do terenów usługowych, mieszkalnych i rekreacyjnych, a także między dzielnicami i centrum miasta,
- tereny przestrzeni otwartych jako główny element odnowy miast ze względu na starzenie się populacji (zielone skwery, parki, itp.),
- zabudowę wielopokoleniową,
- mieszanie użytkowania terenu i funkcji (mix-land, mix-use)
- główne ulice, pasaże i przestrzenie publiczne bogate w usługi oraz aktywności stymulujących środowisko miejskie,
- stworzenie bezpiecznego środowiska miejskiego przez kreowanie interesujących przestrzeni dla mieszkańców w każdym wieku, miejscowych i przyjezdnych.

¹⁴ Europa Rosarium w skali regionu stanowi ważny punkt turystyki pod nazwą *Gardens in Saxony -Anhalt*.

¹⁵ Obcowanie z przyrodą przyspiesza leczenie takich chorób jak Alzheimer (w Wenecji powstały „ogrody Alzheimera”, które w ramach ośrodka opieki dla osób starszych pozwalają na odbycie terapii obcowania z różnymi gatunkami roślin, co ma pozytywny wpływ na chorych)

W poszczególnych typach miast można wyróżnić kluczowe sposoby podejścia do odnowy miejskiej w kontekście ze względu na starzenie się populacji europejskiej.

W **miastach dynamicznych** odnowa skierowana jest na kwestie wielowątkowej integracji:

- wszystkie działania powinny być zintegrowanymi pojedynczymi strategiami (transport, usługi, mieszkalnictwo, itp.)
- przestrzeń publiczna, obiekty użyteczności publicznej i systemy transportu publicznego muszą ze sobą współpracować, aby promować warunki konieczne do utrzymania nowej jakości życia,
- przestrzenie publiczne powinny sprzyjać integracji międzypokoleniowej.

W **miastach stabilnych** szczególny nacisk położony jest na elastyczne podejście do odnowy miejskiej:

- elastyczne strategie miejskie,
- mix-miasto – w planowaniu mieszane funkcje, mieszkania, biura, kawiarnie i rekreacja mogą znajdować się w jednym budynku,
- łączenie nowych i starych przestrzeni w jeden system,
- przestrzeń dla ludzi w różnym wieku, różnorodność architektury,
- uwzględnienie potrzeb wszystkich obywateli łącznie z niepełnosprawnymi i starszymi, zachęcanie do spędzania czasu w przestrzeniach publicznych, w których każdy może znaleźć coś dla siebie.

W **miastach kurczących się** szczególny nacisk położony na kwestie przededefiniowanie środowiska miejskiego:

- dostosowanie zabudowy mieszkaniowej, usług, infrastruktury do mniejszej liczby mieszkańców,
- osiągnięcie nowej równowagi na mniejszą skalę,
- promowanie integracji międzypokoleniowej
- udogodnienia w przestrzeni miejskiej dla osób starszych i rodzin z dziećmi,
- międzygeneracyjna zabudowa mieszkaniowa,
- inicjatywy w przestrzeniach publicznych wspierające integrację międzypokoleniową,
- koncepcja starzenia się w miejscu,
- koncepcja miasto bez barier.

Poniżej przedstawiono syntezę wyników badań w postaci tabeli (Tab.1):

Typy miast	Proces starzenie się mieszkańców i wpływ migracji	Kierunki polityki miejskiej	Koncepcje odnowy miejskiej
Dynamiczne	spowolniony	Zmiana sposobu myślenia o mieście	integracja
Stabilne	stabilny	Elastyczne podejście do środowiska miejskiego	elastyczność
Kurczące się	szybki	Osiąganie nowej równowagi na mniejszą skalę	przededefiniowanie

Tab.1 Kierunki polityki miejskiej i koncepcje odnowy miejskiej ze względu na starzenie się mieszkańców miast europejskich

Źródło: opracowanie własne

Literatura

Folett N., Filed S., 2011, *Europe's vibrant New Low Car(bon) Communities*, ITDP, Malmö

Garcia A.S., García-Villalba O.C., 2011, *Housing in the first periphery of Barcelona: Towards the finding of criteria for urban renewal*, materiały pokonferencyjne Enhr Conference 2011 - 5-8 July, Tuluza dostępne w: <http://www.enhr2011.com/sites/default/files/Paper-AdolfSotoca-WS25.pdf>

International Building Exhibition. Urban Redevelopment Saxony-Anhalt 2010. Sangerhausen. Rating for liveable urban district, 2010, IBA Saxony-Anhalt, Ministry for Regional Development and Transport Saxony-Anhalt dostępne w: http://www1.europa.sachsen-anhalt.de/vademecum/Archiv_verbindlicher_Dokumente/I+P/Veranstaltungen/IBASTadtumbau2010_broschuere_sangerhausen_E N.pdf

Komisja Europejska, *Miasta jutra. Wyzwania, wizje, rozwiązania* (raport), 2011, Unia Europejska dostępne w: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/citiesoftomorrow/citiesoftomorrow_summary_pl.pdf

Komisja Unii Europejskiej, *The impact of European demographic trends on regional and urban development*, 2011, Hungarian Presidency of the Council of the European Union, Budapeszt dostępne w: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/rozwoj_miast/rozwoj_miast_w_UE/Documents/Demography.pdf

Korzeniak G. (red.), 2011, *Zintegrowane planowanie rozwoju miast*, IRM, Kraków

Kresl P.K., Ietri D., 2010, *The Aging Population and the Competitiveness of Cities: Benefits to the Urban Economy*, Wyd. Edward Elgar, Northampton

OECD, 2003, *Ageing, housing and urban development*, OECD, Paris

Summary of Västra hamnen. Goals and design principles, 2008, City of Malmö Planning Office, dostępne w: <http://www.Malmö.se/download/18.5d8108001222c393c008000104637/wwwgoals+and+design+principles.pdf>

WHO, 2007, *Global Age Friendly Cities: A guide*, WHO Press, Geneva

Zborowski A. (red.), 2009, *Demograficzne i społeczne uwarunkowania rewitalizacji miast w Polsce* (seria: Rewitalizacja Miast Polskich T.5), Instytut Rozwoju Miast, Kraków

URBAN RENEWAL AND EUROPEAN AGEING POPULATIONS IN SOME EXAMPLES

Abstract.

European cities in the twenty-first century due to the ageing of the population will entail the need to adapt to the changing needs of residents in the context of an aging population. Population ageing is one of the global trends, which relates primarily to cities in developed countries, including Polish. Notwithstanding the participation of older people in the city, as well as the rate of aging, the city must take action for their renewal. This article attempts to present a typology of cities due to demographic changes. Using the case study method attempts to determine the directions of and concepts of urban renewal in the changes in the functional and spatial structure of different types of urban areas.

Key words: urban renewal, aging population, urban typology, case study.

dr inż. arch. Agnieszka LABUS
Politechnika Śląska
Wydział Architektury
Katedra Urbanistyki i Planowania Przestrzennego
Gliwice